

УДК 343.98: 347.948

DOI <https://doi.org/10.32782/2078-3566-2025-1-16>

Наталія БРАТИШКО

фахівець

(Дніпровський державний університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна)

nataliia.bratishko@dduvs.edu.ua

ДО ПИТАННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ОБ'ЄКТІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ: ПРЕДМЕТ, ЗАВДАННЯ ТА МЕЖІ КОМПЕТЕНЦІЇ

У статті розглядається питання судової експертизи об'єктів інтелектуальної власності. Охарактеризовано порядок проведення судової експертизи у сфері інтелектуальної власності. Зазначено, що в Україні з 2002 року дослідження об'єктів інтелектуальної власності проводиться в рамках окремо виділеного напрямку судової експертизи – «Експертиза в сфері інтелектуальної власності». Визначено: предмет, завдання, що ставляться на її вирішення. Наведено основні види судових експертиз у сфері інтелектуальної власності. Окреслено завдання судового експерта під час дослідження інтелектуальної власності. Наголошується на особливостях проведення експертиз у сфері інтелектуальної власності. Звертається увага на окремі моменти, яким експертам варто приділяти увагу при з'ясуванні обсягу необхідних спеціальних знань.

Ключові слова: *судова експертиза, інтелектуальна власність, предмет експертизи, завдання експертизи в сфері інтелектуальної власності, експертні дослідження, судовий експерт, суд.*

Постановка проблеми. Одним із пріоритетних напрямів державної політики є охорона права інтелектуальної власності, оскільки розвиток цієї сфери активізує інновації в усіх галузях, підносить на новий щабель економіку країни, забезпечуючи їй гідне місце на міжнародному рівні. Зростання наукового потенціалу не тільки сприяє модернізації України в різних сферах науки та техніки, а й зміцнює її обороноздатність й національну безпеку.

Судова експертиза відіграє пріоритетну роль у впровадженні передових досягнень науки й техніки та сприяє надійності системи доказування у справі. У деяких випадках призначення та проведення судової експертизи є не лише необхідним, а єдиним можливим засобом з'ясувати істину й вирішити судовий спір.

Поняття предмета, об'єктів, завдань та меж компетенції експертизи у сфері інтелектуальної власності є одними з найбільш значущих методологічних основ цього виду експертизи, у зв'язку з цим потребують свого визначення та наукового обґрунтування. Формування цих понять важливо для розуміння сутності та змісту експертної діяльності в цій сфері, визначення природи спеціальних знань експерта, що залучається для проведення експертизи; розмежування завдань конкретного виду експертизи у сфері інтелектуальної власності від завдань інших видів експертиз.

Аналіз публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. Вагомий внесок у розроблення наукових положень із зазначеної тематики зробили такі науковці, як: Т. І. Анісімова, В. І. Бояров, Г. С. Бідняк, В. Г. Гончаренко, І. В. Гора, О. А. Кравченко, А. І. Лозовий, Є. Д. Лук'янчиков, І. В. Пиріг, М. В. Салтевський, М. Я. Сегай, В. В. Семенов, Е. Б. Сімакова-Ефремян, П. В. Цимбал, М. Г. Щербаковський та ін. Нині особливої актуальності також набувають питання щодо впровадження компетентнісних підходів для

підготовки і підтвердження кваліфікації судових експертів та визначення ключових професійних вимог, якими мають володіти експерти за різними експертними спеціальностями, у тому числі за напрямками у сфері інтелектуальної власності. Вирішення цих проблемних питань вимагає комплексного підходу й подальших наукових розробок.

Метою статті є дослідження основних методологічних основ класу судової експертизи – «Експертиза в сфері інтелектуальної власності»: предмету, об'єктів, основних завдань експертизи та з'ясування особливостей здійснення судової експертизи об'єктів інтелектуальної власності в Україні.

Виклад основного матеріалу. Творча (інтелектуальна) діяльність людини є найпотужнішим двигуном цивілізації. Суспільство завжди було зацікавлене в розробці нових, придатних до промислового використання технічних рішень, оригінальних, зовнішньо привабливих виробів, які сприяли б науково-технічному прогресу й задовольняли дедалі більші його потреби. Рівень виробництва, економічна ефективність і соціально-економічний розвиток значною мірою залежать від ефективності інтелектуальної діяльності людини. Інтелектуальна власність – це результат творчої діяльності людини, що є досить умовним поняттям. Вона має віртуальний характер і відноситься до особливого виду власності, що певною мірою ускладнює розуміння її сутності та визначення.

Відповідно до ч. 1 ст. 418 Цивільного кодексу України право інтелектуальної власності – це право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної власності, визначений цим Кодексом та іншим законом [9]. Тобто – це результати науково-технічної та художньої творчості людини, які можуть будь-яким чином використовуватися в господарській діяльності.

Ця позиція регламентована у Конституції України, зокрема, у ст. 54, де зазначено: «громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності. Кожен громадянин має право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності, ніхто не може використовувати або поширювати їх без його згоди, за винятками, встановленими законом» [5].

Спостерігаючи за процесом розбудови нашої держави, стає очевидним, що серед багатьох її стратегічних завдань одним із найважливіших також є захист об'єктів права інтелектуальної власності. Для України розроблення та вдосконалення системи захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності – це, з одного боку, питання збереження та збільшення внутрішнього інтелектуального капіталу, своєрідної державної «інтелектуальної матриці», а з іншого – шлях до європейської інтеграції у сфері захисту інтелектуальної власності та інших міжнародних зобов'язань через виконання положень Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Слід зазначити, що успіхи нашої держави у цій сфері є значними та перспективними [10, с. 65].

Найпоширенішими кримінальними правопорушеннями у сфері інтелектуальної власності в Україні є: порушення авторського права і суміжних прав (ст. 176 Кримінального кодексу України (далі – КК України)); порушення прав на винахід, корисну модель, промисловий зразок, топографію інтегральної мікросхеми, сорт рослин, раціоналізаторську пропозицію (ст. 177 КК України); незаконне використання знака для товарів і послуг, фірмового найменування, кваліфікованого зазначення походження товару (ст. 229 КК України). Проаналізувавши статистичні дані за 2024 рік, можемо зазначити, що за ст. 176 КК України вчинено 13 кримінальних правопорушень, за ст. 177 КК України – 6, а за ст. 229 КК України – 102 [6].

Як свідчить практика, для успішного вирішення питання досудового розслідування в матеріалах кримінального провадження обов'язково підлягають підтвердженню такі відомості: про юридичних (фізичних) осіб, які є власниками прав інтелектуальної власності; розрахунок розміру завданих протиправними діями збитків; дослідження експерта, яке б підтвердило наявність ознак незаконного використання об'єктів інтелектуальної власності.

Організація проведення судової експертизи починається з прийняття рішення слідчим про необхідність її призначення та складається з таких етапів: вибір експертного закладу або приватного експерта, визначення виду експертизи та предмета дослідження, вибір часу призначення експертизи та об'єктів для проведення експертизи, винесення постанови про призначення експертизи, направлення постанови та необхідних матеріалів до експертної установи [1, с. 99].

Для України судово-експертні дослідження у сфері інтелектуальної власності є відносно новим напрямком. В інститутах судових експертиз Міністерства юстиції України вони запроваджені в 2002 р. і продовжують розвиватися донині. Варто зазначити, що важливою віхою в історії становлення та розвитку судової експертизи об'єктів інтелектуальної власності стало створення в 2004 р. спеціалізованої судово-експертної установи – Науково-дослідного центру судової експертизи з питань інтелектуальної власності Міністерства юстиції України [8, с. 42].

Міністерство юстиції організовує експертне забезпечення правосуддя та проведення науково-дослідних робіт у галузі судової експертизи, особливо, у сфері інтелектуальної власності, забезпечує ведення Реєстру методик проведення судових експертиз та Державного реєстру атестованих судових експертів, сприяє роботі Центральної експертно-кваліфікаційної комісії при Міністерстві юстиції, основними функціями, якої є проведення атестації фахівців з метою присвоєння (підтвердження) кваліфікації судового експерта, особливо, у сфері інтелектуальної власності та розгляду питань дисциплінарної відповідальності судових експертів.

Судова експертиза з питань інтелектуальної власності – це цілеспрямована діяльність щодо отримання доказової інформації стосовно захисту права на об'єкти інтелектуальної власності, зміст якої полягає в дослідженні судовими експертами на основі спеціальних знань галузі авторського права, права на знаки для товарів і послуг, права промислової власності, економіки інтелектуальної власності, об'єктів, явищ і процесів, з метою надання об'єктивних й належно обґрунтованих висновків, що є або будуть предметом судового розгляду.

Вчена Н. В. Кісіль зазначає, що предметом судової експертизи у сфері інтелектуальної власності є фактичні дані та обставини щодо властивостей, ознак, закономірностей створення та використання об'єктів інтелектуальної власності, їх вартості, завдані збитки та економічні операції щодо цих об'єктів, які мають значення для досудового розслідування чи судового провадження та які встановлюються шляхом застосування спеціальних знань у встановленому законом порядку [4, с. 31].

Призначають судові експертизи у сфері інтелектуальної власності переважно, вирішуючи питання в наступних категоріях спорів (проваджень):

- про визнання права на об'єкти інтелектуальної власності;
- про порушення прав на об'єкти інтелектуальної власності.

У сфері інтелектуальної власності експертизи призначаються та проводяться за правилами, встановленими для будь-якого виду експертизи. Проте залежно від змісту поставленого експертного завдання можливі певні відмінності в змісті та структурі експертного висновку.

Експертизу у сфері інтелектуальної власності сьогодні зараховано до класу судових експертиз, в рамках якої можна виділити наступні експертні спеціальності:

- 13.1.1. Дослідження, пов'язані з літературними, художніми творами, та інші.
- 13.1.2. Дослідження, пов'язані з комп'ютерними програмами та компіляціями даних (базами даних);
- 13.2. Дослідження, пов'язані з виконаннями, фонограмами, відеограмами, програмами (передачами) організацій мовлення;
- 13.3. Дослідження, пов'язані із винаходами і корисними моделями;

- 13.4. Дослідження, пов'язані з промисловими зразками;
- 13.5.1. Дослідження, пов'язані із сортами рослин;
- 13.6. Дослідження, пов'язані з комерційними (фірмовими) найменуваннями, торговельними марками (знаками для товарів і послуг), географічними зазначеннями;
- 13.8. Дослідження, пов'язані з комерційною тасмницею (ноу-хау) і раціоналізаторськими пропозиціями;
- 13.9. Економічні дослідження у сфері інтелектуальної власності [7].

Поставлені перед судовим експертом завдання розробляють з урахуванням необхідності встановлення певних об'єктивних фактичних даних, які мають практичне значення для встановлення істини у справі. Ці завдання визначаються питаннями, поставленими перед судовим експертом або в порядку експертної ініціативи. Основними завданнями цього виду дослідження є:

1) виявлення та оцінювання властивостей і ознак об'єктів інтелектуальної власності, а саме:

- визначення в об'єкті дослідження ознак об'єкта інтелектуальної власності;
- дослідження відповідності об'єкта критеріям, необхідним для надання правової охорони (новизна, промислова придатність тощо);
- встановлення факту використання сукупності ознак об'єкта інтелектуальної власності;
- встановлення факту відтворення об'єкта авторського права тощо;

2) визначення вартості майнових прав на об'єкти інтелектуальної власності та обчислення збитків, завданих порушенням прав на них тощо [2, с. 258–259].

З огляду на завдання, які необхідно вирішити та предмет судової експертизи виділяємо основні види експертних досліджень у сфері інтелектуальної власності:

- дослідження, пов'язані з комерційними (фірмовими) найменуваннями, торговельними марками (знаками товарів і послуг), географічними зазначеннями;
- економічні дослідження;
- дослідження, пов'язані з літературними, художніми творами тощо, а також з комп'ютерними програмами та компіляціями даних (базами даних);
- дослідження, пов'язані з виконанням, фонограмами, відеограмами та програмами (передачами) організацій мовлення [10, с. 67].

Також в рамках цієї експертизи проводяться дослідження, пов'язані з винаходами, корисними моделями, промисловими зразками, сортами рослин тощо.

Перелік питань, які можуть бути поставлені судовим експертам, наведено в Науково-методичних рекомендаціях з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженими наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5. Варто зазначити, що наведений перелік не є вичерпним і у зв'язку з накопиченням експертної практики та розвитком методичного забезпечення судово-експертної діяльності у сфері інтелектуальної власності до переліку питань цього класу судової експертизи повинні вноситися відповідні зміни й доповнення. Водночас, вчені наголошують, що питання повинні бути чіткими, лаконічними і конкретними. Нерідко особи, які призначають експертизу, у недостатньому обсязі володіють інформацією щодо можливостей судових експертиз, через що поставлені на їх вирішення питання виходять за межі компетенції експерта або взагалі не потребують спеціальних знань [1, с. 100].

Щодо особливостей проведення експертиз у сфері інтелектуальної власності слід зазначити, що вони повинні призначатися лише для встановлення фактичних даних, які є предметом доказування у справі і не можуть стосуватися тлумачення та застосування норм права. Призначаючи судову експертизу з дослідження, пов'язаного із захистом права інтелектуальної власності, судам у відповідних ухвалах слід точно визначати коло і зміст питань, які мають бути з'ясовані судовим експертом, а також обсяг необхідних

для проведення експертизи матеріалів. Суди повинні витребувати у сторін чи інших осіб лише ті матеріали, які дійсно необхідні для встановлення за допомогою спеціальних знань обставин справи [3].

Захист об'єктів права інтелектуальної власності здійснюється шляхом проведення атестованими судовими експертами судових експертиз та експертних досліджень. Єдиним суб'єктом судової експертизи є судовий експерт. В Україні існують вимоги до судових експертів і вони надзвичайно суворі. Зважаючи, що об'єкти інтелектуальної власності належать до різних галузей мистецтва, науки, техніки та ремесла, ефективний розгляд справ щодо захисту прав інтелектуальної власності, для повного та всебічного дослідження предмета експертизи та надання висновку експерта можливий лише із залученням фахівців, які мають спеціальні знання в даній галузі.

Висновки. Отже, підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що проведення судових експертиз у сфері інтелектуальної власності є важливим елементом у механізмі судового захисту прав авторів і винахідників, а також наукового потенціалу держави в цілому. На жаль, неправомірне використання чужих здобутків інтелектуальної власності інших осіб є поширеною негативною практикою в різних сферах діяльності та завдає значних збитків авторам і правовласникам. Аналізуючи прикладні аспекти використання висновку судової експертизи, можна свідчити, що вона є найбільш вагомою та кваліфікованою формою застосування спеціальних знань для доказування обставин правопорушення у сфері інтелектуальної власності.

Список використаних джерел

1. Бідняк Г. С. Використання спеціальних знань при розслідуванні шахрайств: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.09. Дніпро, 2018. 244 с.
2. Гула Л. Судова експертиза об'єктів інтелектуальної власності як одне із джерел доказів у кримінальному провадженні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки: зб. наук. пр. Львів: Видавництво Львівської політехніки, № 876. 2017. С. 255–260.
3. Експертиза у сфері інтелектуальної власності. URL: <https://kndise.gov.ua/ekspertyza-u-sferi-intelektualnoyi-vlasnosti/> (дата звернення: 05.02.2025).
4. Кісіль Н. В. Судова експертиза об'єктів інтелектуальної власності в Україні: предмет, завдання та межі компетенції. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*, (3(15)). 2021. С. 26–40. URL: <https://journals.maup.com.ua/index.php/expert/article/view/1895/2306>
5. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканості народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160).
6. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 04.02.2025).
7. Про затвердження Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів: наказ Міністерства юстиції України від 03.03.2015 р. № 301/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15#Text> (дата звернення: 03.02.2025).
8. Судова експертиза об'єктів права інтелектуальної власності в Україні: навч.-метод. вид.; В.Л. Федоренко (кер.), О.Г. Адлер, Л.П. Тимошик, Н.М. Ковальова, О.В. Голікова, Т.М. Чабанець та ін.; за ред. проф. В.Л. Федоренка, вид. 2-ге, розшир. і доп. / НДЦСЕ судової експертизи з питань інтелектуальної власності Мін'юсту. Київ: Видавництво Ліра-К, 2022, 196 с.
9. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*, 2003, №№ 40–44. Ст. 356.
10. Шрамко О. М. Особливості судової експертизи у сфері інтелектуальної власності. *Криміналістичний вісник*. Вип. № 1 (33), 2020. С. 63–71.

Надійшла до редакції 05.03.2025

References

1. Bidnyak, H. S. (2018). Vykorystannya spetsial'nykh znan' pry rozsliduvanni shakhraystv [Using special knowledge in the investigation of fraud] : dys. na здобuttya nauk. stupenya kand. yuryd. nauk: 12.00.09. Dnipro. 244 p. [in Ukr.].
2. Hula, L. (2017). Sudova ekspertyza ob'yektiv intelektual'noyi vlasnosti yak odne iz dzherel dokaziv u kryminal'nomu provadzhenni [Forensic examination of intellectual property objects as one of the sources of evidence in criminal proceedings]. *Visnyk Natsional'noho universytetu «L'vivs'ka politekhnika»*. Seriya: Yurydychni nauky: zb. nauk. pr. L'viv: Vydavnytstvo L'vivs'koyi politekhniky, № 876, pp. 255–260. [in Ukr.].
3. Ekspertyza u sferi intelektual'noyi vlasnosti [Expertise in the field of intellectual property]. Retrieved from <https://kndise.gov.ua/ekspertyza-u-sferi-intelektualnoyi-vlasnosti/> (data zvernennya: 05.02.2025). [in Ukr.].
4. Kisil', N. V. (2021). Sudova ekspertyza ob'yektiv intelektual'noyi vlasnosti v Ukraini: predmet, zavdannya ta mezhi kompetentsiyi [Forensic examination of intellectual property objects in Ukraine: subject, tasks and limits of competence]. *Ekspert: paradyhmy yurydychnykh nauk i derzhavnoho upravlinnya*, (3(15)), pp. 26–40. Retrieved from <https://journals.maup.com.ua/index.php/expert/article/view/1895/2306>. [in Ukr.].
5. Konstytutsiya Ukrainy vid 28 chervnya 1996 roku [Constitution of Ukraine dated June 28, 1996.]. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy*. 1996. № 30. pp. 141 (zi zminamy vnesenymy Zakonom Ukrainy «Pro vnesennya zmin do statyi 80 Konstytutsiyi Ukrainy (shchodo nedotorkanosti narodnykh deputativ Ukrainy)» vid 03 veresnya 2019 roku. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy*. 2019. № 38. pp. 160). [in Ukr.].
6. Pro zareyestrovani kryminal'ni pravoporushennya ta rezul'taty yikh dosudovoho rozsliduvannya [On registered criminal offenses and the results of their pre-trial investigation]. Retrieved from <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (data zvernennya: 04.02.2025). [in Ukr.].
7. Pro zatverdzhennya Polozhennya pro Tsentral'nu ekspertno-kvalifikatsiynu komisiyu pry Ministerstvi yustytitsiyi Ukrainy ta atestatsiyu sudovykh ekspertiv [On approval of the Regulation on the Central Expert Qualification Commission under the Ministry of Justice of Ukraine and certification of forensic experts]: nakaz Ministerstva yustytitsiyi Ukrainy vid 03.03.2015 r. № 301/5. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15#Text> (data zvernennya: 03.02.2025). [in Ukr.].
8. Sudova ekspertyza ob'yektiv prava intelektual'noyi vlasnosti v Ukraini [Forensic examination of objects of intellectual property law in Ukraine]: navch.-metod. vyd.; V.L. Fedorenko (ker.), O.H. Adler, L.P. Tymoshchuk, N.M. Koval'ova, O.V. Holikova, T.M. Chabanets' ta in.; za red. prof. V.L. Fedorenka, vyd. 2-he, rozshyr. i dop. / NDTSE sudovoyi ekspertyzy z pytan' intelektual'noyi vlasnosti Min'yustu. Kyiv: Vydavnytstvo Lira-K, 2022, pp. 196. [in Ukr.].
9. Tsyvil'nyy kodeks Ukrainy [Civil Code of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 16.01.2003 r. № 435-IV. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy*, 2003, №№ 40–44. pp. 356. [in Ukr.].
10. Shramko, O. M. (2020). Osoblyvosti sudovoyi ekspertyzy u sferi intelektual'noyi vlasnosti [Peculiarities of forensic examination in the field of intellectual property]. *Kryminalistychnyy visnyk*. Issue № 1 (33). pp. 63–71. [in Ukr.].

ABSTRACT

Nataliia Bratishko. On the issue of forensic examination of intellectual property objects: object, tasks and limits of competence

The article considers the issue of forensic examination of intellectual property objects. The procedure for conducting forensic examination in the field of intellectual property is described. It is noted that in Ukraine since 2002, the study of intellectual property objects has been carried out within the framework of a separately allocated direction of forensic examination – «Expertise in the field of intellectual property». The following are determined: the subject, tasks set for its solution.

The subject of forensic examination in the field of intellectual property is the factual data and circumstances of the case about the properties, signs, patterns of creation and use of intellectual property objects, their value, damages caused and economic transactions regarding these objects, which are important for pre-trial investigation or judicial proceedings and are established by applying special knowledge in the manner prescribed by law.

The main types of forensic examinations in the field of intellectual property are given.

Within the framework of each type of examination in the field of intellectual property, factual data and circumstances regarding the relevant objects of intellectual property law are established, since in most cases the object of research is inherent to a certain type of forensic examination.

The tasks of a forensic expert during the study of intellectual property are outlined. The features of conducting examinations in the field of intellectual property are emphasized. Attention is drawn to certain points that experts should pay attention to when clarifying the scope of the necessary special knowledge.

Key words: *forensic examination, intellectual property, subject of examination, examination tasks in the field of intellectual property, expert research, forensic expert, court.*